

AMNESTIE

BEGRIPSOMSCHRIJVING

Het begrip amnestie is drager van vele, uiteenlopende betekenissen. Dat scheidt spraakverwarring en bemoeilijkt al jaren het publieke debat. Het is

daarom wenselijk enige orde te brengen in de definities waarmee de amnestieterm in het verleden is bedacht.

Aan de ene kant is er de strikt-juridische omschrijving. Amnestie is dan "(...) een beslissing van de wetgevende macht waarbij, om redenen van openbaar belang en in de mate door de amnestiewet bepaald, voor de toekomst en het verleden de strafwaardigheid wordt opgeheven van bepaalde strafbare feiten. (...) De veroordeling wordt geacht nooit te zijn uitgesproken en wordt retro-actief opgeheven, samen met de strafrechtelijke gevolgen." (L. Dupont, R. Verstraeten, *Handboek voor Belgisch Strafrecht*, 1990, p. 797-801). Daarnaast wordt amnestie als verzamelterm gebruikt voor allerlei maatregelen die de gevolgen van de repressie moeten verzachten. De term verliest hier dan zijn zuiver-juridische inhoud en gaat een brede en variabele betekenis verwerven.

Amnestie in strikte zin

Een amnestiewet waarin de streng-juridische definitie wordt opgenomen, vertoont in beginsel drie kenmerken. Het is een algemene maatregel waarvan, ten tweede, de uitvoering automatisch is. En, omdat het strafbaar feit *a posteriori* geacht wordt onbestaande te zijn, wist het schuld én boete uit.

Het komt uitermate zelden voor dat een amnestiewet rond deze rigide betekenis is opgebouwd. In enkele Latijns-Amerikaanse landen is in de jaren 1980, bij de overgang naar een democratisch regime, in deze zin amnestie verleend aan hoge militairen. Maar dat zijn uitzonderingen. Bijna altijd worden aanzienlijke beperkingen opgelegd. Dat gebeurt, ten eerste, met betrekking tot de reikwijdte van de maatregel. Bepaalde categorieën van veroordeelden worden dan van de toepassing van de wet uitgesloten. Dat was het geval in alle Franse amnestiewetten die in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog werden uitgevaardigd. Die beperking is ook terug te vinden in de Belgische besluitwet van 20 september 1945 waarbij amnestie werd verleend voor misdrijven die verzetslui tussen 29 mei 1940 en 1 november 1944 hadden begaan. Deze wet somde een lange reeks van situaties op waarbij personen van deze gunstmaatregel werden uitgesloten.

Ook in bijna alle wetsvoorstellen die parlementsleden van de **Volksunie** (VU) en de **Christelijke Volkspartij** (CVP), "strekking tot het verlenen van amnestie voor misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat", hebben ingediend komen beperkingen voor. Zo is het gebruikelijk om verklikkers en mensenjagers amnestie te weigeren. Een tweede restrictie betreft de procedure. Niet altijd is er sprake van een automatisme in de toekenning van amnestie. De provisionele grondwet die in Zuid-Afrika het einde van het apartheidstijdperk inluidde, bevat een clause die amnestie aankon-

digde voor politieke misdrijven die ter verdediging van of in de strijd tegen de apartheid zijn begaan. Maar wie van deze maatregel wil genieten moet eerst voor een Waarheidscommissie verschijnen en schuld bekennen. Dan beslist een soort jury of de betrokken persoon binnen het toepassingsgebied van de wet valt. Een derde beperking slaat op de uitwissing van schuld en boete. De Franse amnestiewet van 6 augustus 1953, de meest verregaande van de hele reeks, vermeldt in zijn eerste artikel dat amnestie *ni une réhabilitation, ni une revanche, ni une critique contre la justice de Liberté* kan betekenen. Het is ook gangbaar om te bepalen dat amnestie niet tegengesteld kan worden aan de rechten van de staat of van derden. Juridisch gezien houdt zo'n bepaling in dat de uitgesproken schadevergoedingen en geldboeten niet vervallen. Dat stond uitdrukkelijk in de Belgische wet van 11 juni 1937 waarbij amnestie werd verleend aan wie tijdens de Eerste Wereldoorlog had gecollaboreerd. Artikel 2 van die wet bepaalde ook dat de eerder betaalde geldboeten en de gerechtskosten niet teruggeven werden. Daardoor werd aangegeven dat de amnestie geen terugwerkende kracht had.

Het wetsvoorstel dat de Kamerleden van het Vlaams Blok (VB) op 9 december 1994 met het oog op het verlenen van amnestie neerlegden, was in alle opzichten een uitzondering. Er werd daarin geen enkele beperking voorzien, noch inzake de reikwijdte, noch inzake de procedure. Ook de formule dat amnestie niet tegenstelbaar wordt geacht aan de rechten van de staat of van derden, nog opgenomen in een VB-voorstel van 4 september 1990, is weggefallen.

Recent is ook binnen de internationale rechtsorde als norm aanvaard dat elke staat de verplichting heeft om zware schendingen van mensenrechten te vervolgen. De gedachte dat misdaden tegen de mensheid niet straffeloos kunnen blijven, sluit bijgevolg amnestie voor bepaalde misdrijven uit en houdt ook in dat er geen verjaringstermijnen kunnen worden ingeroepen. Deze visie lag ten grondslag aan de berechtiging, bijna vijftig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, van de Franse collaborateur Paul Touvier.

Amnestie als verzamelterm voor maatregelen ter verzachting van de gevolgen van de repressie

Op het einde van de jaren 1970 is in de V.B. in de behandeling van het amnestiedossier een belangrijke accentverschuiving opgetreden. De pleidooien voor een amnestie in de strikt-juridische zin van het woord nemen dan af in aantal en kracht. In de plaats daarvan verschuift de aandacht naar maatregelen die de sociale gevolgen van de repressie doen uitdoven. Er wordt gedacht aan een versoepeling van de procedure die eerherstel meebrengt, aan een uitbreiding van de wet van 30 juni 1960 die voor sommige ex-collaborateurs het herstel in rechten

mogelijk maakte, aan de teruggave van de Belgische nationaliteit aan wie het staatsburgerschap was ontnomen of minstens aan een afschaffing van het verbod om het land binnen te komen, aan een opheffing van de nog invorderbare boetes en schadevergoedingen, aan een bevredigende regeling van de pensioenkwesies enzovoort.

AMNESTIE NA DE EERSTE WERELDOORLOG

De bestraffing van de collaboratie met de Duitse bezetter in de Eerste Wereldoorlog (activisme) lokte vrij spoedig een reactie uit die de geschiedenis zou ingaan als de amnestiebeweging van het interbellum. Ze was nauw verweven met de anti-Belgische agitatie die door het Vlaams-nationalisme werd ontplooid, al werd ze gedragen door een breed Vlaamsgezind front.

De Eerste Wereldoorlog

Toen in de loop van oktober 1918 bleek dat de Duitsers zich uit België zouden terugtrekken, sloeg de schrik de activisten om het hart. Toch hoopten ze nog altijd dat de geallieerde overwinning niet totaal zou zijn, zodat de Duitsers eisen zouden kunnen stellen. Bovendien geloofden zij dat de 'passieve' flaminganten (passivisme) rond Frans van Cauwelaert en de soldaten van de Frontbeweging nu snel massaal zouden optreden, wat de manoeuvreerruimte van de Belgische regering zou beperken.

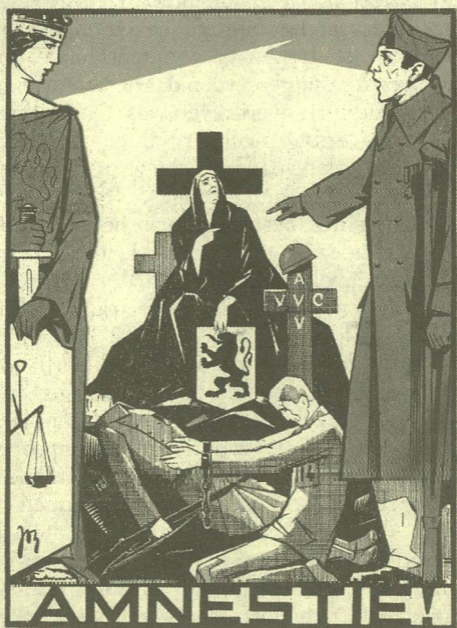
In de Raad van Vlaanderen werd daarom de verwachting uitgesproken dat de Belgische regering snel amnestie zou verlenen. De Duitsers drukten de activistische top overigens op het hart dat amnestie een van de eisen zou zijn die door hen aan de onderhandelingstafel zou worden verdedigd. Berlijn wilde bovendien slechts een beperkt aantal van de meest bekende activisten behulpzaam zijn bij het tijdelijk uitwijken naar Nederland en Duitsland. Velen van hun medewerkers uit de bezettingstijd zouden noodgedwongen moeten achterblijven en de bestraffing trotseren.

Josué de Decker, die aangeduid werd om de naoorlogse agitatie van het activisme vanuit Nederland te leiden, zei in de Raad op 24 oktober 1918, dat hij verwachtte dat alle activisten die de Belgische justitie kon te pakken krijgen zouden worden geïnterneerd. Maar hij stelde de toehoorders gerust: Duitsland zou amnestie eisen zodat de gevangenzetting van korte duur zou blijken. De beste mogelijkheid was uiteraard tijdelijk uit te wijken en pas terug te keren na afkondiging van de te verwachten amnestie. Enkele honderden activisten zouden dat inderdaad doen. Anderen stelden zich bloot aan de publieke afkeuring en de wraakgevoelens, de Belgische rechtbanken en de gevangenis.

De bestraffingsgolf genereert de eerste eisen

De waarschuwing van Josué de Decker, dat de naoorlogse reactie hevig zou zijn, klopte. Anderzijds

Pallieter

Een gewonde frontsoldaat vraagt dame justitia om amnestie. Op de achtergrond: Vlaanderen, gesymboliseerd als een mater dolorosa, een gesneuvelde frontsoldaat en een geketende activist, symbool voor het Vlaamse offer (Pallieter 4 september 1922). (AMVC)

greep de bestraffing plaats in een atmosfeer die vele Vlaamsgezinden na enige tijd tegen de borst stuitte. Maurits Basse haalde het feit aan dat men "op een tram geen zuiver Nederlandsch kon spreken, zonder van **activisme** beticht te worden". Vlaamsgezindheid werd verdacht gemaakt en ook mensen die aangaande de bezettingstijd niets te verwijten was, kregen te maken met brutaliteiten vanwege Belgische patriotten. Wie daardoor geërgerd werd, stelde zich al gauw vragen omtrent de ernst en de eerlijkheid van de bestraffingsgolf en zo mogelijk nog meer omtrent de epuratiegolf, die immers veel grotere aantallen mensen trof, waarbij de rechten van de verdediging haast onbestaande waren.

De individuele activisten die de grootste afkeuring hadden opgewekt waren meestal over de grenzen gevlucht. Maar het gerecht pakte ook activisten aan die zich niet erg radicaal hadden getoond, die bijvoorbeeld een afstand hadden bewaard van de Raad van Vlaanderen en eerder voor hervormingen in de richting van **federalisme** hadden gepleit. Sommigen van deze mensen zoals Lodewijk Dossel hadden een stevige vooroorlogse staat van dienst. Bij sommigen kon hun bestraffing voorge-

steld worden als een politieke afrekening zoals gebeurde bij de parlementsleden **Adelfons Henderickx** en **Leo Augusteyns**.

De reacties in de diverse partijen verschilden sterk. De liberale partij stond vrijwel integraal op de belgicistische lijn en alleen in de kring rond *Het Laatste Nieuws* bleef nog een schijntje Vlaamsgezindheid over. Anders lag het bij katholieken en socialisten. In die partijen traden er vooraanstaande politici naar voren die suggereerden dat de bestraffing onoordeelkundig en overdreven was. Ook stelden zij dat ervan werd geprofiteerd door anti-Vlaamse kringen om ook de patriottische vleugel van de V.B. aan te vallen en te fnuiken. Het was een feit dat een mildering van de bestraffing van het activisme de Vlaamsgezinde vleugels van deze beide partijen een aantal waardevolle militanten zou (terug)schenken. De overtuiging groeide dat de bestraffingsgolf een anti-Vlaams karakter droeg en dat het activisme van menig Vlaming kon worden verklaard, zo niet verontschuldigd, door de tekortkomingen van de Belgische staat zelf, de staat die nu de aanklachten formuleerde. Enkele van de activistenprocessen wierpen immers een schrill licht op de wantoestanden waartegen de Vlaamsgezinden hadden gereageerd. Verscheidenen van hun advocaten zoals **Edmond van Dieren**, **Hendrik Borginon**, **Emiel Schiltz**, **Hector Lebon**, **Jan Grauls**, **Frans van Cauwelaert** enzovoort, waren zelf sterk Vlaamsgezind en ze gebruikten dergelijke wantoestanden in de verdediging van hun cliënten.

Daarnaast vergrootten verscheidene persoonlijke drama's de emotionele inhoud van het debat. Enkele activisten stierven in de gevangenis of kort na hun vrijlating. Sommigen overleden wegens ziekte zoals **Marten Rudelsheim** maar anderen zoals **Jan Hainaut** pleegden zelfmoord, waardoor zijn kinderen als wezen achterbleven. De Belgische staat en de regering leden ondertussen imagooverlies omdat meer en meer Vlamingen overtuigd raakten van de ernst van de anti-Vlaamse toestanden aan het IJzerfront. Zo groeide er een geleidelijke openheid en werd men de door de bestraffing getroffen activisten zelfs gunstig gezind. De soldaten van de **Frontbeweging** waren al tijdens de oorlog niet afkerig van een samenwerking met de activisten. Na het verdrijven van de bezetter woog hun invloed door in het afzwakken van de sterk afwijzende houding tegenover het activisme bij de mensen die de bezetting persoonlijk hadden meegemaakt. Zij zouden al in de loop van 1919 in de Antwerpse straten roepen om de vrijlating van Henderickx. Ook bij katholieke en socialistische Vlaamsgezinden, die het activisme tijdens de bezetting hadden afgekeurd en zelfs bestreden, zag men een kentering. Enkel binnen de liberale partij was dit nauwelijks het geval. Deze partij zou zich het hardnekkigst tegen amnestie blijven verzetten.

Al in de *Volksgazet* (1914-1978) van 4-5 januari 1919

kantte **Camille Huysmans** – die in zijn kennissenkring van voor de oorlog verscheidene mensen telde die activist waren geworden – zich tegen “de uitbuiting der activistische dwaling” waarmee men de V.B. wilde treffen. Later zou Huysmans verscheidene jonge activisten bij deze krant in dienst laten treden. De partij had de jonge intellectuelen broodnodig. Op een in april 1919 gehouden congres van de socialistische partij stelde de latere communistische leider **Jacquemotte** – die nadien nog vaker voor amnestie zou optreden – een amnestiemotie voor, die goedgekeurd werd, nadat een amendement van **Jules Destrée** de ‘verraders’ uitsloot.

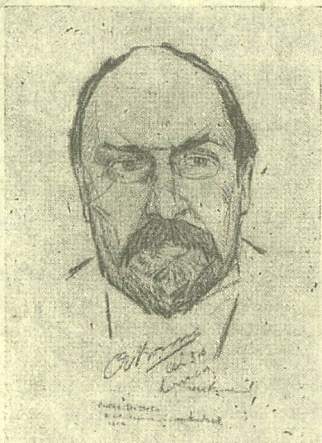
Grote weerklank kreeg de **Interpellatie van de drie Van’s**, de katholieke Kamerleden **Alfons van de Perre**, **Aloïs van de Vyvere** en **Van Cauwelaert**. Ze zouden het hebben over de behandeling van de Vlamingen in het leger aan het front, maar de tenor van hun uiteenzetting zou onvermijdelijk afstralen op de activisten. Aanleiding tot die interpellatie was het verbod van de Militaire Veiligheid om bepaalde Vlaamse boeken via de post te verzenden: werk van auteurs als **Albrecht Rodenbach**, **Guido Gezelle**, **Emiel Hullebroeck**, **Stijn Streuvels**, **Paul Fredericq**, **August Vermeylen** enzovoort. Dit verbod illustreerde de mentaliteit waarmee sommige belgicisten, onder het mom van anti-activisme, de Vlamingen aanvielen. Ook in de katholieke zuil zou men jonge activisten als **Eduard Amter** en **Jan Boon** opnemen en een baan bezorgen.

Daarnaast vormde een nuchtere analyse van het oorlogsgebeuren een bron tot relativering. Deze analyse gebeurde bijvoorbeeld in de reeks *Open Brieven aan de Koning* die in april 1919 verscheen en geschreven was onder een schuilnaam: **Demophile**. Hierin werd een vergelijking gemaakt tussen de verguisde activisten en de bewonderde Polen en Tsjechen die dankzij de oorlog, via een eigen activisme en zelfs door ‘het omkeren van de kanonnen’, hun eigen staat hadden verworven. Maar die naties stonden aan de kant van de overwinnaars en dat konden de activisten niet zeggen. Het zou hen grote moeite kosten om van het odium van Duitsgezindheid af te geraken.

Midden 1920 werden nochtans reeds op vele plaatsen amnestiemoties goedgekeurd, niet het minst door afdelingen van het **Davidfonds**. In februari 1920 vroeg de socialistische *Volksgazet* amnestie voor de gestrafte soldaten, voor de meerderheid van de gevangenen activisten en voor honderden gestraften uit de overheidsdienst. Op 10 juli 1920 verklaarde Huysmans op een **Guldensporenviering** in Gent, waar evenwel zijn Gentse partijgenoten ontbraken, dat de tijd voor amnestie was aangebroken. In oktober 1920 besprak de **Katholieke Vlaamse Kamergroep** het probleem voor het eerst. Toen priester **Eugeen van de Perre**, broer van Kamerlid **Alfons**, een campagne ondernam om de op 19 december 1920 om gezondheidsredenen vrijgelaten

Dosfel gratie te verlenen, bracht hij 36.000 handtekeningen bij elkaar. Het was een aanduiding voor de verschuiving die er in de V.B. optrad. Men verwierp wel het activisme, maar niet (meer) de activisten die de moed hadden gehad niet te vluchten en zich voor de rechtbank te verantwoorden.

Op 18 januari 1921 hielden Huysmans en Edmond Doms, socialistisch Kamerlid voor Leuven, in dit verband een opzienbarende interpellatie in de Kamer. De eerste meeting voor amnestie had twee dagen voordien, op 16 januari, plaatsgegrepen. Huysmans betwijfelde in zijn interpellatie de juridische gegrondheid van de naoorlogse bestraffing en vroeg amnestie voor wie te goeder trouw was geweest. Hun argumenten vonden ook gehoor op de katholieke banken. Van Cauwelaert betwijfelde in dit debat of de naoorlogse bestraffingsgolf de nationale eendracht had gediend en vroeg, in afwachting van amnestie, voorwaardelijke invrijheidstellingen op ruime schaal en een einde van de vervolgingen. Minister Emile Vandervelde antwoordde dat hij wel genademaatregelen en voorwaardelijke en voorlopige invrijheidstellingen wenste, maar tegenover amnestie, wat immers veel

AMNESTIE !

**Zonder Amnestie
geen rust in Vlaanderen.**

**Het Middenkomiteit voor Amnestie
M. K. A.**

De ter dood veroordeelde August Borms, die een levenslange straf uitzat in de gevangenis van Leuven, speelde een mobiliserende rol in de strijd om amnestie voor gestrafte activisten. (AMVC)

verder ging en vooral de reden voor bestraffing zou uitwissen, riep hij: *Vingt mille fois non!*

Op 20 april 1921 verleende de Kamer amnestie aan oud-strijders die voor zuiver militaire misdrijven tot 20 jaar gevangenisstraf hadden gekregen. Het was een aanduiding voor de onmiskenbare sfeerverandering aangaande de bestraffing omwille van oorlogsfeiten. Die mildering kwam ook tot uiting in de vele voortijdige vrijlatingen.

Dat was ook in de rechtbanken merkbaar. Toen de Brusselse activist **Maurits Josson** – die eerder bij verstek tot 15 jaar dwangarbeid was veroordeeld – zich in de herfst van 1920 ter beschikking van het gerecht stelde, kreeg hij geen zware straf. Ook dat proces zou gebruikt worden om de Belgische staat aan te klagen. De Leuvense hoogleraar **Lodewijk Scharpé** verklaarde bij dit proces dat wanhoop en niet baatzucht de drijfveer was voor de activisten. Hij kende onder hen enkel maar mensen die tijdens de bezetting een toestand wilden voorbereiden “opdat na de oorlog meer recht zou zijn voor de Vlamingen”. Ook de liberale journalist en letterkundige **Abraham Hans** voer scherp uit en verklaarde dat het volk ondertussen walgde van de processen. Zowel hij als advocaat Van Dieren zegde dat het volk ervan overtuigd was dat men de woekeraars ondertussen liet lopen terwijl men van de Vlaamse activisten zondebokken maakte. Deze opmerkingen werden aangevuld door een indrukwekkende rij aanklachten tegen de Belgische staat. Het was het eerste activistenvonnis dat werd herzien.

Er was echter geen politieke meerderheid te vinden om ook gratiemaatregelen te treffen voor de activisten die zich aan het gerecht hadden onttrokken door naar het buitenland te vluchten. Wel werden er velen vrijgelaten of toch niet verder meer vervolgd door het gerecht. Veel activisten veroverden ondertussen opnieuw een plaats in het normale leven.

Nochtans verklaarde minister Van de Vyvere op een ministerraad dat hij zich zorgen maakte om de groeiende amnestiebeweging. Als die ooit haar eisen zou kunnen waarmaken – en dat was niet denkbeeldig: *Celle-ci permettrait aux condamnés de rentrer dans l'arène politique. Elle constituerait un réel danger*. De roep om amnestie was inderdaad niet langer meer een middel om gestraften toe te laten terug te keren naar het normale leven maar het was een wapen geworden tegen de Belgische staat en het politieke bestel.

Een wapen in de strijd tegen België

De beweging voor amnestie kon inderdaad niet los worden gezien van het doorleven van de anti-Belgische beweging. Het begon met de toenadering tussen de militanten van de **Frontbeweging** en achtergebleven activistische kernen (**activisme**). Al heel vlug kwamen deze beide groepen, in overeenstem-

ming met de geest van waaruit in het voorjaar van 1918 de zogenaamde **Sublieme Deserteurs** naar het bezette land werden gestuurd, tot gemeenschappelijke actie en werden er activisten opgenomen in de Opperste Raad die de partij (**Frontpartij**) moest leiden. Dat gebeurde echter binnenskamers omdat de publieke opinie zo iets niet zou genomen hebben. De partij bleek echter nog zwak en het anti-activisme was zelfs bij vele oud-strijders-partijmilitanten nog sterk. Daardoor kende die Opperste Raad slechts een kort bestaan. Vanuit Nederland werd door emigranten en hun vrienden het anti-belgisme aangevuurd. Daarbij speelde het weekblad *Vlaanderen* (1922-1933) een belangrijke rol. Doordat Vlaamse verwezenlijkingen tijdens de jaren 1920 vrijwel geheel uitbleven en de naoorlogse koninklijke belofte van 'gelijkheid in rechte en in feite' daardoor werd aan gevoeld als een grote leugen, kon deze beweging aanhang verwerven.

Hierbij werd doelbewust gemikt op de **katholieke Vlaamse studentenbeweging**. Veel teruggekeerde soldaten zouden opnieuw gaan studeren en ook een aantal gewezen activistische jongeren zou op dezelfde schoolbanken terechtkomen. Zij zouden een bepalende invloed gaan uitoefenen. Zo bracht **Filip de Pillecyn**, een leidende figuur aan het IJzerfront, reeds in december 1918 een verbinding tot stand tussen het **Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond** (AKVS) en studenten die onder de oorlog in de marge van het activisme hadden verkeer. Toen in de lente van 1919 een **Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond** (AVHV) werd opgericht, aanvaardde dit ook studenten die tijdens de oorlog in Gent hadden gestudeerd. Het tijdschrift *De Vlaamsche Vlagge*, dat met Pasen 1919 opnieuw verscheen, toonde eveneens veel begrip voor de activisten. In het kerstnummer 1919 van *De Student* pleitte De Pillecyn voor amnestie en kort daarna vroeg het **Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond** (KVHV) in Leuven de tussenkomst van de paus om de oud-studenten van Gent te Leuven toe te laten.

De verkiezingsuitslagen van 1919 stuurden vier Fronters naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zij toonden zich daar al snel voorstander van amnestie al werden vooral de maatregelen voor de militairen die tijdens de oorlog waren gestraft benadrukt.

Dat hun actie gepaard ging met activistische propaganda vanuit Nederland wekte in patriottische kringen veel ergernis. Op 17 februari 1920 zou in de Kamer geïnterpelleerd worden over de "activistische en orangistische drijfverijen" die bleven voortduren. Belgische patriotten zagen in amnestie slechts deze anti-Belgische agitatie. Aan Vlaams-nationalistische zijde werd de volledige en onvoorwaardelijke amnestie voorgesteld als een daad van grootmoedigheid of barmhartigheid.

Het debat werd tot dan toe vooral in de kolommen

van dag- en weekbladen gevoerd. Pas op 16 januari 1921 had in de Antwerpse Hippodroom de eerste grote meeting voor amnestie plaats. Zij was georganiseerd door een op het eind van 1920 opgericht 'damescomité', dat onder leiding van Maria van Gastel de actie concreet wilde aanpakken. Het comité bestond verder uit An(na) Martens, Mimi Picard, Irma Lauwers, Anna Mortelmans, Suzanna de Vos, Maria Sterckens, Maria van Reeth, Anna Lauwers en Maria de Keyser. Verscheidenen van hen hadden meegedaan met het activisme – Mortelmans was zelfs een bezoldigde voordrachtgeefster geweest – of waren familiaal verbonden met gestrafte activisten. Meer dan 5000 mensen vulden de zaal, een duizendtal stond buiten. Van Gastel, onder de oorlog Belgische propagandiste in de Verenigde Staten en gehuwd met Berten Pil, een gewezen frontsoldaat en studentenleider die nu onder activistische invloed stond, riep op tot naastenliefde en vroeg amnestie voor soldaten, politieke gevangenen en ballingen.

Op dat ogenblik zagen politieke kringen blijkbaar nog geen echt bezwaar in deze agitatie: zij kon adhesiebetuigingen voorlezen van onder meer Camille Huysmans en zijn collega's Willem Eekelers en Désiré Bouchery, van de Frontparlementsleden en van gravin Jos de Brouhoven de Bergeyck. Sprekers waren Abraham Hans en Herman van Puymbrouck en de advocaat Edmond van Dieren. Een collecte bracht 6000 frank op. In een motie aan de minister van justitie werd gevraagd dat er onverwijld een wetsontwerp voor algemene amnestie zou worden ingediend. Na de meeting trok men in optocht naar de Antwerpse gevangenis waar bloemen werden neergelegd. Drie dagen daarna ging het damescomité ter gelegenheid van de interpellatie naar de minister van justitie, de socialistische leider Emile Vandervelde. Terwijl het comité werd ontvangen drongen meer dan honderd vrouwen het parlement binnen terwijl zij schreeuwden: "Amnestie!". Later zou het comité de actie proberen te internationaliseren. Het schreef een open brief aan de toen bekende Italiaanse strafrecht deskundige Enrico Ferri en verscheidene brieven aan de Deense auteur Georg Brandes. Dat moest de regering doen vrezen voor het internationaal imago van het land en op die manier wilde men druk uitoefenen. De actie zou doodbloeden omdat er veel te weinig steun kon gemobiliseerd worden. Het grote publiek begreep dat deze amnestie erg ver ging in het goedpraten van de activisten. Slechts een beperkt aantal mensen was bereid om voor dit strijdpunt te gaan manifesteren.

Maar de amnestie werd niet vergeten. In juni 1924 werd de van economische collaboratie beschuldigde baron Evence Coppée in Brussel vrijgesproken, wat in Vlaanderen heftige kritiek opriep en een wetsvoorstel voor algemene amnestie uitlokte. Dit voorstel, ingediend door Huysmans en Hubin,

werd spoedig in de parlementaire procedures verstikt. De Antwerpse socialisten organiseerden op 24 juli 1924 nog een amnestiemeeting.

Op 8 april 1925 hadden verkiezingen plaats waarbij de Vlaams-nationalisten verhoudingsgewijs slechte resultaten haalden. Er kwam geen doorbraak. Hoewel de uitslagen voor de Vlaamsgezinden niet gunstig waren, groeide de amnestiebeweging. De regeringsverklaring beloofde de amnestiemaatregelen voor 'oorlogsfeiten' uit te breiden, maar slaagde er niet in dit waar te maken.

Na nog heel wat discussie werd op 9 december 1926 een wetsvoorstel ingediend door Frans van Cauwelaert, Philip van Isacker, Eugène Soudan, Jules Boedt en M. Somerhausen. De nationalisten hadden kritiek op dit voorstel dat overigens het voorwerp werd van verdragingsmanoeuvres. Op 31 mei 1927 kante de liberale minister van justitie Paul Hymans zich tegen het voorstel-Van Cauwelaert en er volgden debatten en amendementen. Het gevolg was de oprichting van een redactiecomité dat een nieuwe tekst moest opstellen. Op 30 juli 1927 vroeg het congres van de Katholieke Vlaamsche Landsbond amnestie of een regeringscrisis.

Ondertussen was het aantal activisten dat in de gevangenis zat snel gedaald, wat de amnestieactie uiteraard niet erg stimuleerde. De laatste activist die nog gevangen bleef, was August Borms. Hij weigerde de vrijlating onder voorwaarden omdat hij er persoonlijk van overtuigd was dat zijn martelaarsrol op termijn de anti-Belgische beweging op politiek vlak baat zou opleveren.

De Bormscultus

Verscheidene activistenprocessen zoals dat van Lodewijk Dosfel, Wies Moens, Roza de Guchtenaere, pater Desiderius A. Stracke enzovoort werden uitgebuit door de anti-Belgische beweging. Dat gebeurde ook met het proces van August Borms, die tijdens zijn verdediging het radicale activisme verdedigde. Hij wilde daarmee onder meer een zo zwaar mogelijke straf uitlokken, zodat hij zich in een martelaarsrol kon profileren. In dat verband werd in Vlaams-nationalistische kringen een ware Bormscultus opgewekt. In het begin kon die enkel maar de overtuigden sterken, maar dat zou in de loop van de jaren veranderen omdat zijn standvastigheid inzake het weigeren van voorwaardelijke vrijlating bewondering opwekte.

De actie kreeg een nieuwe impuls nadat Antoon Jacob in 1923 werd vrijgelaten. Hij had eveneens de voorwaardelijke invrijheidstelling geweigerd en was een van de zeer weinige activisten die de volle strafmaat uitzat. Hij kon zich moreel optrekken aan de steun die hij van buiten kreeg en aan het scenario dat hij had uitgetekend. Op 25 november 1923 kreeg hij een huldebetoging in Antwerpen. Op zijn verzoek veranderde de manifestatie in een amnestiemeeting en een hulde aan Borms. Daar maakte

men voor het eerst het voornemen bekend de gevangenen activistenleider naar het parlement te zenden. Jacob werd vanaf dan – in samenspraak met Borms – een der bezielers van de amnestiebeweging. Op verscheidene plaatsen werden huldigingen van Borms georganiseerd, onder meer te Leuven. Daar trok men na een toespraak van Jacob in optocht naar het plein voor de gevangenis waar Borms opgesloten zat. De menigte knielde er en bad en er werden bloemen neergelegd door de dochters van Borms en van de uitgeweken activist René de Clercq.

Achter deze campagne stond de Vlaams-nationalistische partij, **Het Vlaamsche Front**. In juni 1924 besliste de partijleiding in Antwerpen de kandidatuur van Borms voor te dragen voor de komende parlamentsverkiezingen. Jacob stelde het voor als zou de stijgende verbittering om de niet waargemaakte beloften van 'gelijkheid in rechte en in feite' een dergelijke lijst veel winst opleveren. Hij eiste echter voor zichzelf een plaats aan de kop van de plaatsvervangerslijst. Het verwachte succes zou hem naar het parlement sturen in plaats van de onverkiesbare Borms. De partij voelde zich nu erg ongemakkelijk. De meerderheid van de Antwerpse militanten verkoos niet mee te stappen. De Bormskandidatuur werd uitgesteld.

Daarna zou zich een nieuwe golf van amnestieactie ontwikkelen in de loop van 1926. Nu namen de Vlaamsgezinde oud-strijders van het **Verbond der Vlaamse Oud-strijders** (vos) het voortouw. Daardoor werden de partijmilitanten van Het Vlaamsche Front en vele gewezen activisten voorbijgestoken en dat zinde hen niet. Het was daarnaast opmerkelijk dat enkel Vlaams-nationalistische en communistische politici zich nog met de amnestieactie wilden inlaten. De drie traditionele partijen legden de uitnodigingen naast zich neer. Ze wilden zich niet meer voor de kar van de Vlaams-nationalisten laten spannen.

Deze actie zou culmineren in een grote Bormsbetoging naar de gevangenis in Leuven. De burgemeester vreesde ordeverstoring en verbood elke betoging. Daarna blies het organiserende Amnestiecomité de manifestatie af. Het vreesde ernstige rellen omdat de radicale anti-Belgen en de communisten de betoging zouden doen uitgroeien tot een confrontatie met de gewapende en massaal aanwezige ordehandhavers. Die confrontatie moest nieuwe martelaren creëren. Het feit dat deze amnestiecampagne op een dergelijke sisser afliep verbitterde veel radicale militanten.

De regering zat ondertussen danig verveeld met het feit dat Borms het leven in de gevangenis en zijn rol als martelaar verkoos boven vrijlating. Op 8 februari 1928 begon Borms zijn tiende jaar in de gevangenis. Die dag werd in de Kamer een verzoekschrift ingediend namens een sinds mei 1926 in Den Haag werkzaam Internationaal Amnestiecomité

't VLAAMSCH E LAND

5e Jaargang, Nr 12

6 Juni 1937

Prijs : 50 CENTIEM

Versijnt om de veertien dagen

ABONNEMENTEN: BINNENL. BUITENLAND

1 jaar : 12.50 Fr. 1.50 Fl. 3 RM

6 maanden : 7.— Fr. 1.— Fl. 2 RM.

Hoofdopsteller : RAF VERHULST.

Redaktiesekretaris : Jef Van Eyck.

Alle brieven en mededeelingen betreffende redaktie sturen: Bleekhofstraat, 159, Borgerhout.

PARDON!

PARDON voor Max' kleingeestigheid, hij blijft de held van Celle-bij-Hannover!

PARDON voor de uitknijpers en de hoera-patriotten, die u willen belagen!

PARDON voor de pershelden!

PARDON voor Kleinen Hoste, die in den oorlog in 't Haagje fuifde als de mannen van zijn jaren aan het front stonden... en die thans minister is... Pardon!

PARDON vooral voor den vuigen lafaard, die MEVROUW STAF DE CLERCQ vuiststompen toebracht!

PARDON voor de Brusselsche politie!

Gabrielle Petit groet U, Vlaamsche Broeders!

Gij streedt heldhuldig aan 't front - of voor het recht en de ontvoogding van uw volk!

Wij hooren tot elkaar!

Nog eens: Pardon!

PARDON voor de Lafaards!

DAPPERE
VLAAMSCH E OUD-STRIDERS,
WIJ KENNEN ELKAAR

Voorpagina van het radicaal Vlaams-nationale en anti-Belgische 't Vlaamsche Land van Raf Verhulst naar aanleiding van de amnestiebetoging van het Verbond der Vlaamsche Oud-strijders op 23 mei 1937 te Brussel. De "Waalische heldin" Gabriëlle Petit, een door de Duitse bezetter geëxecuteerde verzetsstrijdster, wordt voorgesteld als diegene die vergiffenis vraagt voor "de franskiljonse en Waalische lafaards, die oud-strijders beschimpen en recht aan het Vlaamsche volk weigeren". (AMVC)

dat overal, behalve in Duitsland, handtekeningen verzamelde en dat in Nederland onder meer door **Leo Simons** en **Pieter Geyl** werd gesteund. Het verzoekschrift, waarvan **Jules Spincemaille** de inspirator was, ging vergezeld van een brief ondertekend door bekende Vlamingen van uiteenlopende overtuiging.

Ondertussen ging de actie in het parlement verder. Begin maart 1928 verklaarde het katholieke Kamerlid **Jan van den Eynde**, rapporteur van een amnestie-wetsvoorstel, dat amnestie een der voornaamste eisen van de V.B. geworden was. In september 1928 zou het Kamerdebat daarover beginnen, maar de minister van justitie **Paul-Emile Janson** bekwam uitstel via verwijzing naar een speciale commissie. Om de zaak te ontmijnen en eindelijk resultaten te bekomen stelde katholiek Kamerlid **Emiel van Dievoet** voor de termen 'amnestie' en 'genade' te vervangen door 'uitdoving'. Zo kwam men tot een nieuwe tekst. Na verdere onderhandelingen kwam er een wet die op 6 december 1928 door de Kamer en op 19 januari 1929 door de Senaat werd goedgekeurd. Dit gebeurde in een atmosfeer die werd vertroebeld door de publicatie, vanwege de amnestie-teenstanders, van de archieven van de **Raad van Vlaanderen** die schokkende details aangaande het activisme bevatten.

De **Uitdovingswet** verklaarde alle straffen "onherroepelijk", maar tegelijk "vervallen". Alle aanhangige processen werden stopgezet. Nieuwe processen zouden niet meer worden aangespannen. De veroordelingen tot schadevergoeding, teruggave, proceskosten en geldboetes bleven bestaan. De veroordeelden konden evenwel beroep aantekenen. Wie minder dan tien jaar gevangenisstraf had gekregen, kon rehabilitatie aanvragen en een commissie van drie magistraten zou daarover oordelen. Daarna zou de koning, na advies van de minister van justitie, de beslissing treffen. Deze veroordeelden kregen na hun rehabilitatie automatisch hun burgerrechten terug. **Borms** was de enige van de tot meer dan tien jaar veroordeelden die nog in de gevangenis zat. Verder konden nu 161 bij verstek veroordeelden die nog in het buitenland verbleven vrij terugkeren. De wet was enkel van toepassing op 'politieke' gevallen en op een paar militaire misdrijven. Verkliekers en leveranciers van de vijand kwamen niet in aanmerking. De wet bepaalde ook dat mensen als **Borms** en de leden van de **Raad van Vlaanderen** hun politieke en burgerlijke rechten niet terugkregen. **Borms** was dus niet verkiesbaar. De voorstanders van amnestie namen met dit compromis geen vrede. Zij demonstreerden dit duidelijk bij een tussentijdse verkiezing in Antwerpen, waarvoor de kandidatuur van **Borms** werd ingediend. Mede dankzij de officieuze medewerking van **Camille Huysmans** en van **Frans van Cauwelaert**, die de anti-Vlaamsgezinden een les wilden leren kreeg **Borms** een overweldigende meerder-

heid. Hij werd op 17 januari 1929, nog voor de publicatie van de nieuwe wet, vrijgelaten. Al bleef er niemand meer in de gevangenis, toch bleef een deel van de activistische bannelingen bedreigd met aanhouding wanneer ze de grens zouden oversteken.

De bestuurlijke amnestie

Veel omvangrijker dan de strafrechtelijke vervolging van het activisme was de administratieve epuratie. Tussen de drie- en de vierduizend ambtenaren van de diverse overheden werden geschorst of ontslagen. Deze mensen zouden zich formeel buiten de amnestieacties voor de strafrechtelijk veroordeelde activisten houden en ze zouden hun actie zelfs coördineren met Waalse geëpureerde ambtenaren. Daarom woog het odium van activisme op hen wat minder zwaar, wat hen een grotere tegemoetkoming in politieke kringen opleverde.

In februari 1919 al werd in Brussel een comité gevormd dat onrechtvaardig getroffenen, vooral ambtenaren, wilde bijstaan. Dit comité ontstond uit een studiekring waarvan **August Vermeulen** voorzitter was. In de loop van 1920 kwam er een Bond van Vlaamsche Gebroodroofden en Verongelijkten tot stand. Hierin namen de **katholieke partij** en **socialistische partij** het voortouw. Zij wilden een zo groot mogelijk aantal getroffenen opnieuw in het arbeidsproces inschakelen. Op een buitengewoon congres van socialistische leraren en onderwijzers in april 1919 werd reeds geprotesteerd tegen het willekeurige optreden inzake de epuratie in de leraarsrangen. In februari 1920 vroeg de socialistische *Volksgazet* amnestie waarbij de krant uitdrukkelijk wees op de honderden gestraften in overheidsdienst. Op 18 januari 1921 bracht **Edmond Doms**, socialistisch Kamerlid voor Leuven, in de Kamer de zaak van de geëpureerde ambtenaren en onderwijzers te berde. Niet toevallig bevonden zich onder deze ambtenaren verscheidene actieve socialisten. Vooral in Antwerpen was deze groep sterk genoeg om met resultaat druk uit te oefenen op de socialistische partij. Dat zou zelfs leiden tot een amnestiedebat in de Antwerpse gemeenteraad. Toch zou de actie in het parlement niet echt tot resultaten leiden. Wel kreeg de christen-democraat **Hendrik Heyman** gedaan dat Vlaamse onderwijzers, wier diploma ongeldig was verklaard, opnieuw examen konden afleggen. Op 4 juni 1924 werd door de socialisten **Camille Huysmans** en **Eugène Soudan**, de liberaal **Jules Boedt** en de katholieken **Emile Blavier** en **Hendrik Marck** een wetsvoorstel ingediend dat de gemeenteraden toestond ontslagen ambtenaren weer in dienst te nemen. Huysmans diende op 3 december 1924, samen met Blavier, Heyman, Boedt, **Frans van Cauwelaert**, Soudan en **Philip van Isacker**, opnieuw een wetsvoorstel voor bestuurlijke amnestie in. Het bleek echter bijzonder moeilijk om in het parlement een politieke meerderheid te vinden, ook al

waren de ondertekenaars afkomstig uit de drie traditionele partijen.

Voor de bestuurlijke amnestie gebeurde er intussen toch een en ander. Het in december 1924 door Huysmans, Van Cauwelaert en anderen ingediende ontwerp dat in maart 1925 door de hoofdafdeling van de Kamer werd aangenomen, verviel in 1926, toen de parlementaire sessie was afgelopen. De regering besliste evenwel elk verzoek van afgezetten door het betrokken departement te laten onderzoeken, op voorwaarde dat er geen gerechtelijke straf bestond. Er kwamen meer dan 600 aanvragen. Een aantal van de betrokkenen kreeg eerherstel, anderen zagen hun afzetting veranderd in ontslag, zodat zij recht kregen op pensioen. Niet alle gevallen werden echter afgehandeld, zodat de agitatie doorging. Op 23 februari 1932 interpelleerden zes Vlaamse Kamerleden (vier katholieken, een socialist en een nationalist) over de bestuurlijke amnestie. De regering beloofde een onderzoek en er kwam in september 1932 een adviescommissie, de zogenaamde **Commissie Colson**. Toen bekend werd dat een aantal ambtenaren opnieuw in dienst zou kunnen komen begonnen Belgische oud-strijdersverenigingen, de zogenaamde Fraternelen, daartegen te ageren. Zij organiseerden op 31 december 1933 een manifestatie in Brussel, waaraan enkele duizenden personen deelnamen. Deze drongen de neutrale zone rondom het parlamentsgebouw binnen. Koning Albert I schreef op 3 januari 1934 in afspraak met de liberale en de Franstalige ministers een brief aan de premier. Hij stelde een compromis voor dat minder ver ging. Er zou een commissie van beroep worden ingesteld, bestaande uit magistraten. De regering sloot zich hierbij aan. Op 6 januari 1934 richtte een Koninklijk Besluit de zogenaamde **Commissie Goddijn** op.

Eind 1934 dreigde nieuwe patriottische agitatie bij het verslag van de commissie. Het probleem van de bestuurlijke amnestie bleef verder etteren. In mei 1937 zei de liberale minister Victor de Laveleye dat de door de Commissie Colson en -Goddijn goedgekeurde afzettingen van ambtenaren zouden worden gehandhaafd.

De zogenaamde bestuurlijke amnestie bleek erg moeilijk uit te voeren omdat de betrokken kringen hun financiële eisen hoog stelden en omdat de ambtenarij niet bereid was de betrokkenen terug in haar midden op te nemen. Het ging in vele gevallen immers om mensen die onder de bezetting een benoeming of bevordering hadden aanvaard. De voornaamste motor van deze agitatie, het Comité voor Recht en Herstel, werd in de jaren 1930 overigens beheerst en geïnstrueerd door overtuigde en voraanstaande activisten (Jozef van Wetteren en Jan Brans), die tijdens de oorlog over het algemeen in hun collaboratie met de Duitsers heel wat verder waren gegaan dan alleen maar een bevordering of benoeming tot ambtenaar.

De jaren 1930

Verscheidene parlementaire initiatieven en harde agitatie op straat zouden de amnestievlam in de jaren 1930 brandend blijven houden. In 1931 werden door enkele nationalistisch geïnspireerde en door in het buitenland wonende activisten (activisme) geleide comités verscheidene initiatieven genomen om de eis van volledige amnestie weer aan te vuren. Die actie bevorderde het stellen van deze eis in de Vlaams-nationalistische middens. Op de IJzerbedevaart van 1932 werd volledige amnestie gevraagd.

De Vlaams-nationalisten herbegonnen hun amnestieactie. Op de IJzerbedevaart van 1936 werd gemeld dat men de strijd "op beslissende wijze" zou inzetten en het weekblad *Nieuw Vlaanderen*, promotor van de concentratiepolitiek (Vlaamsche Concentratie), riep alle Vlaamse verenigingen en de pers op tot een gezamenlijke actie. Op 4 november 1936 diende de regering een wetsontwerp in dat voor burgers onvoorwaardelijke en voor militairen gedeeltelijke amnestie voorzag. Na de verkiezingsstrijd tussen Rex-leider Léon Degrelle en premier Paul van Zeeland kwam de kwestie opnieuw te berde. De liberale partij kante zich tegen het wetsontwerp en de liberale minister van justitie François Bovesse, die het ontwerp mede had ondertekend, nam 'om gezondheidsredenen' ontslag. Hij werd vervangen door zijn partijgenoot Victor de Laveleye, die zich door de signatuur van Bovesse niet gebonden hoefde te achten. Het liberale verzet werd gestimuleerd door de patriottische oud-strijders.

De Verbroederingen van het Veldleger, de 'Fraternellen' hielden op 2 mei 1937 opnieuw een massale betoging in Brussel. Op 23 mei wilden de Vlaamse amnestievoorstanders daarop op hun beurt in de hoofdstad een antwoord geven. Het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders (vos) nam bij deze organisatie het voortouw. De betoging werd eerst door de liberale burgemeester Adolphe Max verboden, maar na verontwaardigde interpellaties door Vlaamse volksvertegenwoordigers in de Kamer toch toegelaten.

Vier dagen daarvoor, op 19 mei, begon in de Kamer het debat over het wetsontwerp. Premier Van Zeeland zei daar dat amnestie een nationale noodzakelijkheid was geworden, maar hij was het eens met een amendement van de commissie justitie dat bepaalde categorieën van verkiesbaarheid bleef uitsluiten. De regering wilde geen gewezen leden van de Raad van Vlaanderen in het parlement zien. In het debat traden Fronter Hendrik Borginon en Frans van Cauwelaert naar voren als pleitbezorgers van amnestie. De socialistische partijleider Emile Vandervelde toonde zich ook een voorstander, maar wilde het amendement doen aanvaarden opdat, naar hij zei, een Vlaamse meerderheid haar wil niet aan een Waalse minderheid zou opdringen.

Zijn Vlaamse partijgenoot Willem Eekelers wilde persoonlijk volledige amnestie, maar wees erop dat in de commissie de noodzakelijkheid van een compromis was gebleken.

Voor de Vlaamse manifestatie van 23 mei 1937 in Brussel werden vele duizenden op de been gebracht. De schattingen gingen van 12.000 door de Brusselse politie tot 100.000 volgens *Volk en Staat*. Er waren 64 parlementsleden bij, onder wie de leiding van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij (°1936), verder de rexist L. Duysburgh, de liberaal Angel Boeckx en de socialisten August Balthazar en Gaspard Jamar. De straten werden ontruimd en de politie sloot alle toegangswegen af om incidenten met tegenbetogers te vermijden.

De regering wilde de vertrouwenskwestie stellen op het amendement over de verkiesbaarheid. De raad van de socialistische partij aanvaardde dit. Bij de Katholieke Vlaamsche Kamergroep was een meerderheid tegen, maar het regeringsbelang won het van de bezwaren. Op 2 juni werd er in de kamer gestemd. De Vlaams-nationalisten en de rexisten waren alleen tegen. De Senaat keurde het ontwerp goed op 11 juni 1937. De wet verscheen in het *Belgisch Staatsblad* van 13 juni. Dientengevolge werden de veroordelingen in het strafregister geschrapt en veroordeelden kregen hun kiesrecht terug. Ter dood veroordeelden konden evenwel niet gekozen worden. Deze bepaling was vooral tegen August Borms gericht.

Bij de Belgische oud-strijdersgroeperingen groeide de beroering. Sommigen gingen hun decoraties op het graf van de Onbekende Soldaat in Brussel gooien of knielden er om vergiffenis te vragen. Er klonken eisen die het ontslag van de regering vroegen. Bij een betoging van deze oud-strijders in Brussel, op 23 juni, werd de neutrale zone overrompeld. De politie werd ervan beschuldigd onvoldoende krachtdadig op te treden.

Koning Leopold III nodigde afgevaardigden van de oud-strijdersverenigingen, ook van de VOS, uit op een onderhoud. Hij verklaarde hun dat hij niet kon of mocht ingaan tegen de wil van de meerderheid en dat de amnestiewet geen aanslag op de waardigheid van het land was. Hij vroeg tucht en eerbied voor de overheid. De oproep had resultaat, al had er op 8 juli nog wel een patriottische rouwopocht plaats en volgde er nog veel scherpe agitatie vanwege Belgischgezinde oud-strijders en hun sympathisanten. Op de volgende IJzerbedevaart vormden Vlaamse oud-strijders – als reactie daartegen – met hun oorlogsdecoraties een groot opschrift: "Amnestie 1937".

Eind 1938 laaiden de amnestiegedachte en het verzet daartegen weer hoog op naar aanleiding van de benoeming op 7 november 1938 van de gewezen activistische arts Adriaan Martens tot lid van de pas opgerichte Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde. Dit veroorzaakte scherpe inciden-

ten. In februari 1939 maakte het Verbond van Vlaamsche Cultuurverenigingen het zogenaamde Manifest van Antwerpen bekend. Dit was opgesteld door Van Cauwelaert en Camille Huysmans en mee ondertekend door de socialisten August Vermeylen, Eekelers en Edward Anseele (jr.), en de katholieken Alfons Verbist, Edgard Maes en Paul Orban. Dit opzienbarende manifest legde uit waarom er een werkelijke amnestie moest komen. Aan de Walen werd gevraagd de benoeming van Martens als "een Vlaams feit" te aanvaarden in het licht van "de juiste opvatting van culturele autonomie". Dit toonde aan waar België naartoe was geëvolueerd en waarom de amnestie in Vlaanderen zoveel voorstanders vond: het was een van de belangrijkste elementen waaraan men de groeiende Vlaamse macht – waarvoor de Franstaligen eerbied hoorden op te brengen en die dus ook een element was van het Vlaamse zelfrespect – kon afmeten. Het Vlaamse zelfbewustzijn gebruikte de amnestiekwestie om zichzelf te manifesteren.

Het Manifest verscheen op het ogenblik dat de regering viel: de liberale ministers namen ontslag omdat de socialistische premier Paul-Henri Spaak niet wilde ingaan op hun eis tot ontslag van Martens. Het was al minstens de derde keer dat een regering door deze kwestie in gevaar kwam. Spaak werd opgevolgd door de katholiek Hubert Pierlot die een coalitie met de socialisten vormde en die de (in het licht van de culturele autonomie) gevraagde reorganisatie van het ministerie van onderwijs beloofde. Ook deze regering viel spoedig, omdat men het niet eens werd over de zaak-Martens. Er volgden verkiezingen die evenwel door de internationale toestand (de Duitse inval in Praag op 15 maart 1939) een heel ander aanzien kregen. De zich pro-Duits tonende Vlaams-nationalisten werden daarbij fel aangevallen. Op 2 april hadden de verkiezingen plaats. Op 16 april eiste het congres van de VOS algemene onvoorwaardelijke amnestie. Maar de Tweede Wereldoorlog stond voor de deur. Het vraagstuk werd daardoor nooit ten gronde opgelost en het zou blijven bijdragen tot de groei en de uitdieping van de anti-Belgische beweging.

AMNESTIE NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Amnestie: de maatregelen

Wie van maatregelen spreekt, denkt uiteraard vooreerst aan de initiatieven die van overheidswege genomen zijn. Maar dat is niet de enige weg waarlangs de reïntegratie of het vergeven bereikt kan worden. Oud-collaborateurs hebben via zelfhulp op eigen krachten of met steun van familieleden, vrienden en lotgenoten hun terugkeer in de maatschappij vergemakkelijkt.

Maatregelen van de overheid

Amnestie in strikte zin is in België achterwege gebleven. Toch zijn er tal van maatregelen genomen

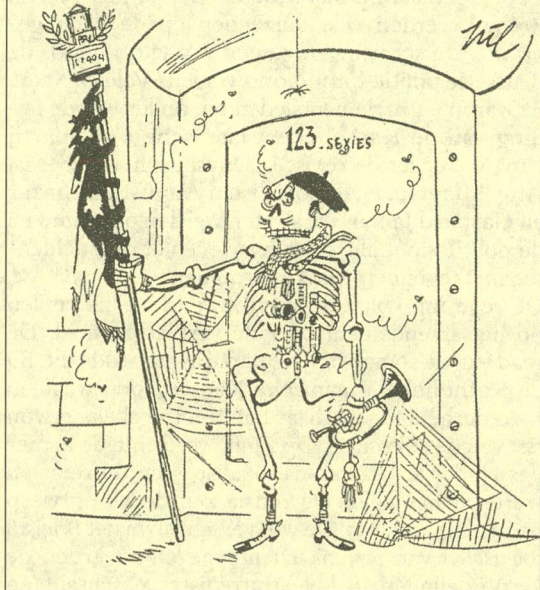
die in hun gevolgen de doelstellingen van een amnestiewetgeving, zij het in beperkte zin, hebben benaderd. Sommige regelingen zijn juridisch van aard: genade, eerherstel en herstel in rechten. Andere liggen op het administratieve vlak: de voorwaardelijke invrijheidsstelling op basis van de wet-Lejeune, de herziening van de tuchtstraffen en de boetes, de afschaffing van het bewijs van burgertrouw. Kenmerkend voor het Belgisch overheidsbeleid is dat de meeste van deze maatregelen geen collectieve uitwerking hadden. Het ging, met andere woorden, overwegend om individuele beslissingen.

Artikel 73 van de grondwet geeft aan de koning (in feite aan de minister van justitie) "het recht om de straffen, door rechters uitgesproken, kwijt te schelden of te verminderen". Genade laat de strafrechtelijke veroordeling zelf onaangetast, waardoor zij op het strafregister vermeld blijft. Tot en met 1954 hebben minstens 19.000 veroordeelde collaborateurs langs die weg strafvermindering gekregen. Ook nadien is nog door velen genade gevraagd en gekregen.

Het eerherstel is een rechterlijke beslissing die voor de toekomst een einde maakt aan de gevolgen van een veroordeling. Het is de veroordeelde zelf die de (vrij ingewikkelde) procedure in gang moet zetten. Eerherstel heeft geen retroactieve gevolgen, maar brengt wel teruggave van politieke en burgerlijke rechten mee. Tussen 1945 en 1982 hebben naar schatting ongeveer 14.000 ex-collaborateurs van die mogelijkheid gebruikgemaakt. Meer recente gegevens zijn er niet.

Ongeveer 75.000 Belgen zijn door een veroordeling of door inschrijving op de lijsten van de krijgsauditeur vervallen verklaard van de rechten die in artikel 123sexies van het strafwetboek staan opgesomd. Deze sanctie, die door minister Paul Struye ooit werd bestempeld als *cette espèce de mort civile*, woog zwaar op de toekomstkansen van de getroffen. In drie stappen is van overheidswege gepoogd om de gevolgen ervan ofwel op te heffen, ofwel te verzachten. De wet-Struye van 14 juni 1948, de wet-Pholien van 29 februari 1952 en de wet-Vermeulen van 30 juni 1961 hebben aan tienduizenden geheel of gedeeltelijk herstel in rechten gegeven. De wet-Vermeulen wijkt af van andere maatregelen omdat hier ook deels op collectieve wijze milde- rend is opgetreden.

Voorwaardelijke of vervroegde vrijlating, bij toepassing van de wet-Lejeune, is een administratieve maatregel die voor elk individu apart genomen moet worden. Aanvankelijk heerste bij velen, hoofdzakelijk van linkse signatuur, de mening dat deze penitentiare gunstmaatregel niet bedoeld was voor mensen die hun vaderland verraden hadden. Vanaf de lente van 1946 nam het verzet geleidelijk af. Tussen 1946 en 1954 zijn iets meer dan 31.000 gevangengezette collaborateurs voorwaardelijk of

Ongeveer 75.000 Belgen zijn na de Tweede Wereldoorlog door een veroordeling of door inschrijving op de lijsten van de krijgsauditeur vervallen verklaard van hun burgerlijke en politieke rechten, opgesomd in artikel 123sexies van het strafwetboek. De herziening daarvan sleepte lang aan.

vervroegd vrijgelaten. In de periode 1955-1964 zullen nog eens bijna 700 'zware gevallen' van de maatregel profiteren.

In augustus 1951 volgde de afschaffing van het certificaat van burgerdeugd. Wie dit bewijs, dat in talloze kwesties moest kunnen voorgelegd worden, niet verkreeg was in de eerste jaren na de oorlog de facto een sociaal-gehandicapte. De verdwijning ervan was nuttig, maar kwam eigenlijk veel te laat.

Andere overheidsbeslissingen maakten het voor sommige collaborateurs mogelijk om een herziening van tuchtstraffen (de wet van 24 december 1953) of van boetes (de wet van 14 juli 1960) te bekomen.

Naar Belgische gewoonte is ook via het politiek dienstbetoon veel verzachting van repressieled bekomen. Mandatarissen, bijna uitsluitend van de Volksunie en de Christelijke Volkspartij (CVP), hebben in samenspraak met ministers en ambtenaren mildering van sekwester, van boetes of van pensioenproblemen verkregen.

Het opruimen, langs juridische en administratieve weg, van enkele gevolgen van de bestraffing was één aspect van het overheidsbeleid. Een tweede dimensie was de voorbereiding op het leven na de straf. Die gedachte deed voor de overheid een dubbele opdracht ontstaan. Wie een onvaderlands

ideeëngoed had aangekleefd diende heropgevoed te worden. Reclassering was een tweede opgave, want vele incivieken zouden – omdat ze van hun rechten waren beroofd – naar een nieuw beroep moeten overstappen. Draaischijf van de hele operatie moest de in november 1946 opgerichte Dienst voor Wederopvoeding, Reclassering en Voogdij zijn. Men had grote plannen. Een sectie zou in de gevangenissen en kampen het ontspanningsleven organiseren. Ook de oprichting van vakopleidingscentra was voorzien. Een derde initiatief, de Dienst voor Voogdij, mikte op de werving en de vorming van duizenden voogden die de incivieken zouden bijstaan bij hun terugkeer in de maatschappij. Aan politieke kant zijn deze taken echter nooit ter harte genomen en daarom zijn zij ook grotendeels mislukt.

In een groot aantal gevallen is in zelfhulp een uitweg gezocht. Dat gebeurde al in de interneringskampen en gevangenissen. Vanaf eind 1946 kwam daar een levendige bedrijvigheid op het stuk van ontspanning, cultuur en vorming op gang. Op het programma stonden lessenreeksen, concerten, theater, kunstateliers, tentoonstellingen. Er was radio, film, lectuur. In het interneringskamp te Beverlo werd het tijdschrift *Snavel* opgericht. Later verschenen ook *Opbouw* en *Klein Kasteeltje*. Deze bladen voor collaborateurs werden grotendeels door de gevangenen zelf geredigeerd. Zij bevatten artikels over sport, kunst en cultuur, het dagelijkse kampleven, een juridische kroniek en brieven uit andere kampen. Veel van deze initiatieven waren de vrucht van wat toen *self-government* werd genoemd. Dit zelfbestuur was een baanbrekende ontwikkeling die uit pure noodzaak was ontstaan: het departement van justitie had immers geen geld of mensen om het zelf te doen. Bovendien was er een onuitputtelijke werfreserve in de kampen: juristen, leraars talen, aardrijkskunde, boekhouding, wiskunde, geneeskunde, burgerlijke ingenieurs, beoefenaars van vrije beroepen. In 1947 startte men met de oprichting van centra voor beroepsopvoeding. In september van dat jaar begon in het Klein Kasteeltje te Brussel een opleiding in handel, kunst, publiciteit en ambachten. Opleidingscentra kwamen er ook in Merksplas (technisch tekenen, elektriciteit en werktuigkunde), in Beverlo (smidse, auto-mechanica) en in Brugge (voor vrouwen).

In Vlaanderen nam de zelfhulp ook buiten de gevangenissen een hoge vlucht. Heel wat collaborateurs die hun politieke en burgerrechten hadden verloren en dus niet langer in openbare dienst of in het onderwijs terechtkonden, kwamen aan de kost als rondreizende verzekeringsmakelaars of handelsreizigers. Hun cliënteel bestond aanvankelijk uit lotgenoten, geestelijken en sympathisanten van de V.B. Vlaamsvoelende bedrijven namen oud-collaborateurs in dienst die vanwege hun verleden elders niet aanvaard werden. Ook op sociaal, cultu-

reel en ontspanningsvlak ontstonden allerlei initiatieven. In december 1944 werd te Brussel de *Zilvermewtjes* opgericht, een jeugdbeweging voor kinderen van gestrafte collaborateurs. Zij verzamelde kleding, meubelen en geld voor de zwaarst getroffen collaborateurs. Oostfrontstrijders vonden elkaar in het *Sint-Maartensfonds*. Dat zijn slechts enkele voorbeelden uit vele.

Dat zelfhulp in vele gevallen doeltreffend kon zijn heeft ook te maken met een meer algemene ontwikkeling in Vlaanderen. In het noorden van het land was in de *collaboratie* de politieke dimensie dominant geweest. Hier groeide daarom al snel de gedachte dat niet weinig collaborateurs bewogen werden door overtuiging, ambitie, misleiding of een mengeling daarvan en men kon daar begrip voor opbrengen.

Wallonië kende op dat vlak een totaal andere evolutie. In dat gewest vereenzelvigen velen de *collaboratie* met haar donkerste zijde: verklikking, mensenjacht, de doders van Rex en daarom was er ook minder begrip voor. De meeste veroordeelden hebben uit zelfbehoud de kop ingetrokken en hun verleden weggestopt. De zeldzame bijeenkomsten van ex-collaborateurs werden zo geheim mogelijk gehouden en stuitten, als zij toch bekend geraakten, altijd op fel protest bij de publieke opinie.

Amnestie: de evolutie van een dossier

Overheidsmaatregelen noch zelfhulp neutraliseerden alle materiële handicaps waarmee de ex-collaborateurs te maken kregen. Over die blijvende erfenis van *collaboratie* en repressie is het land nu al een halve eeuw verdeeld. Voor de enen gaat het om een niet te verantwoorden onrecht. Anderen wilden al die tijd niet weten van een verdere verzachting van de gevolgen van straffen en sancties. Bovendien is er de psychologische dimensie van het probleem: moet men vergeven en vergeten of is er daarentegen geen vergiffenis mogelijk voor het oorlogsgedrag van sommige Belgen?

De vraag naar amnestie (in de vele betekenissen van het woord) is bijna uitsluitend in Vlaanderen te horen geweest. Maar de discussies zijn grotendeels op het Belgisch-nationaal niveau gevoerd, omdat zowat alle materiële aspecten van het dossier slechts door een nationale instantie behandeld kunnen worden.

Er zijn in de ontwikkeling van het amnestiedebat een zestal episodes te onderscheiden. In deze, ongetwijfeld voor nuancering vatbare, periodisering vallen twee zaken op: de ononderbroken politisering van de amnestiekwestie en, ten tweede, de afwisseling van tijden van hevige polarisatie met momenten waarop een doorbraak mogelijk leek.

1945-1949: links versus rechts

De repressie heeft, zeker in het kader van de krijgsraden, tussen begin 1946 en de zomer van 1947 haar

kruissnelheid bereikt. De kritiek op de berechting van de collaborateurs viseerde vooral de excessen ervan: de situatie in de kampen en gevangenissen, de bijzonder zware straffen die in het begin werden uitgesproken, de hoge boetes, de verbeurdverklaringen, het overvloedig gebruik van de ontzetting uit de rechten. Luikse rechters en Brusselse advocaten schreven in *Le Journal des Tribunaux* over wat er verkeerd ging in de krijgsraden. Mgr. Louis-Joseph Kerkhofs, bisschop van Luik, nam uitdrukkelijk stelling tegen de uitwassen bij de bestraffing van Duitsgezinden. In Vlaanderen vonden de klachten hun weg in week- en maandbladen zoals *Rommel-pot*, 't *Pallierterke*, *Golfslag* en *Branding*. Maar wat deze periode vooral tekent is de politisering van het vraagstuk van de repressie. Van augustus 1945 tot maart 1947 was een regering aan de macht die, in de terminologie van toen, links werd genoemd: zij bestond uit socialisten, liberalen, communisten en enkele vertegenwoordigers van de Union Démocratique Belge (UDB). Deze bewindsploeg voerde een beleid dat er in sommige opzichten op gericht was het Vlaams-nationalisme op zich, maar ook als mogelijke bondgenoot van de christen-democratie, definitief uit te schakelen. Van hun kant brachten de (Vlaamse) christen-democraten vanuit de oppositie felle kritiek op het regeringswerk. Elke partij probeerde via haar standpunten over de afrekening met de vrienden van de vijand kiezers te werven.

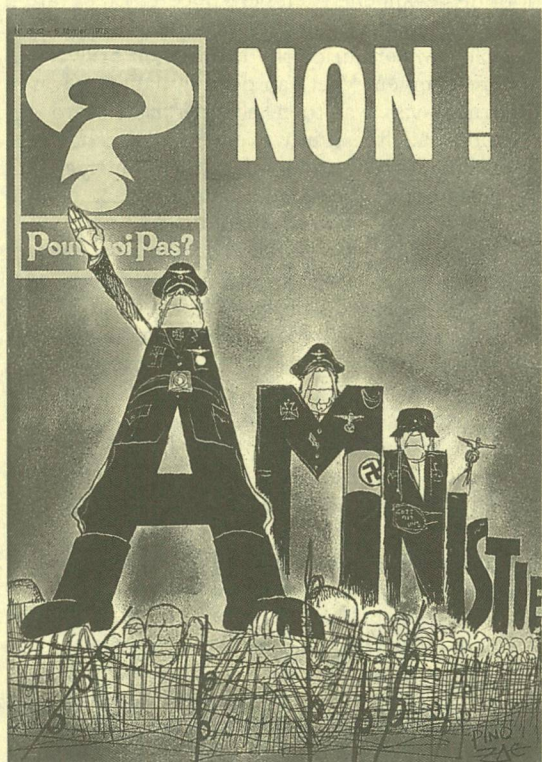
Begin 1947 veranderde het klimaat. Met de komst van de koude oorlog verdwenen de communisten, de hevigste voorstanders van een strenge repressie, uit de regering. (Al was het allereerste wetsvoorstel dat pleit voor het niet ten uitvoer leggen van vrijheidsstraffen uit het communistische kamp afkomstig. Op 25 november 1947 vroegen vier KP-senatoren om de straffen van minderjarige collaborateurs op te schorten. Dit wetsvoorstel dat in mei 1949 door het communistisch Kamerlid Bert van Hoorick opnieuw werd ingediend, werd door de andere partijen als pure ledenronselarij beschouwd en bijgevolg terzijde geschoven.) Aan socialistische en liberale zijde groeide het besef dat de berechting van de collaborateurs hier en daar uit de hand was gelopen. Nu is er ruimte voor maatregelen als de toepassing van de wet-Lejeune en het herstel in rechten. Dat de kloof tussen links en rechts evenwel niet verdwenen was bleek uit de heftige discussies die deze maatregelen in het parlement en in de media uitlokten. Ook de verzetsbewegingen milderden hun tegenstand niet. Zij vormden een Comité voor Actie en Waakzaamheid dat op 16 november 1947 te Brussel bijna 20.000 betogers bijeenbracht. Een jaar later speelden deze organisaties een sleutelrol in de strijd tegen het gratiebeleid van minister Struye, die trouwens tot aftreden werd gedwongen. Aan Vlaamse zijde verschenen nog steeds publicaties waarin om een mildering van de repressie werd gevraagd. De vrijzinnige hoogle-

raar Max Lamberty pleit in zijn *De Vlaamse Beweging nu* (1948) voor een ommekeer. Katholieke moralisten schrijven in dezelfde zin in *Dietsche Waverande en Belfort* (Albert Westerlinck, 1947) en in *Kultuurleven* (J.H. Walgrave, 1948).

De overheersende indruk is dat in deze periode taalpolitieke overwegingen nog geen beslissende rol speelden in de mobilisering van voor- en tegenstanders van verzachtende maatregelen. Uiteraard klonk de roep naar een mildering van de repressie het luidst in Vlaanderen. Maar ook in Franstalig België waren er pleidooien in die zin te horen, onder meer in de tijdschriften *La Revue Nouvelle*, *Les Cahiers Socialistes* en de *Revue Générale Belge*.

1950-1958: de politisering zet door

In de jaren 1950 loopt de koorts in de Belgische politiek hoog op. Eerst is er de woelige ontknoping van de Koningskwestie. Wat later breekt de schoolstrijd uit. De verheviging van de tegenstellingen tussen links en rechts liet zich echter ook voelen in de amnestiekwestie. Tussen januari 1951 en november 1952 kwamen er 9 interpellaties waarin socialisten, liberalen en communisten het 'amnestiebeleid' van de homogene CVP-PSC-regering fel op de korrel namen. In de herfst van 1952 liep zo'n aanval uit op het ontslag van justitieminister Pho-

De beeldvorming over collaboratie en repressie is zeer verschillend in Vlaanderen en Wallonië. Het verzet tegen amnestie kwam het sterkst tot uiting in de Franstalige media. (LIBERAAL ARCHIEF)

lien. Het dossier kreeg nu ook geleidelijk een communautaire dimensie. Binnen het christen-democratische kamp waren er geregeld spanningen tussen de Vlaamse vleugel en de PSC. Op drie vlakken zou deze broederstrijd leiden tot de mislukking van CVP-initiatieven ter verzachting van de gevolgen van de repressie: het wetsontwerp van minister Ludovic Moyersoën dat de inhoud van artikel 123sexies wilde milderen, het wetsvoorstel-Albert de Gryse ter herziening van de financiële strafsancities en een pensioenvoorstel van Louis Kiebooms sneuvelden door toedoen van de PSC. Dat de communautaire breuklijn nu volop speelde in het amnestiedebat blijkt uit het wedervaren van het progressief-katholiek tijdschrift *La Revue Nouvelle*. In 1959 publiceerde de redactie een speciaal nummer onder de titel *Liquider la répression*. Zij schreef daarin dat zij met haar standpunt in Franstalig België al bijna tien jaar in (...) *un isolement redoutable* (...) verkeerde.

Waarom die tweevoudige escalatie? De verklaring ligt gedeeltelijk in de gevolgen van de verkiezingen van juni 1950. De CVP-PSC had een absolute meerderheid verworven en vormde een homogene regering. Deze voor België ongewone situatie werkte de polarisering tussen links en rechts in de hand. In april 1954 werd de CVP naar de oppositie verwezen en kwam een socialistisch-liberale regering aan de macht. De escalatie ging door. Een tweede ontwikkeling deed zich alleen in Vlaanderen voor, maar de gevolgen waren in het ganse land voelbaar. Halfweg 1949 was voor de CVP een verdwenen gewaand gevaar weer opgedoken: de vorming van een Vlaams-nationale partij. De Vlaamse christen-democraten reageerden met een operatie-verruiming waarin zij vooraanstaande erfgenamen van het vooroorlogs Vlaams-nationalisme een plaats in Kamer en Senaat bezorgden. Het manoeuvre slaagde slechts gedeeltelijk en de dreiging bleef boven de CVP hangen. Het amnestiethema bood haar de gelegenheid om te werven in de potentiële aanhang van een nieuwe volksnationalistische partij. Zo is het te begrijpen waarom de CVP tussen 1950 en 1954 tal van wetgevende initiatieven nam ter verzachting van het repressie-leeft. De komst van de **Christelijke Vlaamse Volksunie**, later van de **Volksunie (VU)** dwong de CVP tot een opbod met deze partijen. Soms nam die competitie vreemde vormen aan: **Herman Wagemans**, het enige Vlaams-nationale parlamentslid, legde op 29 november 1955 in de Kamer een amnestievoorstel neer; diezelfde dag deponeerde CVP-senator Van Hemelrijck een wetsvoorstel betreffende de epuratie inzake burgertrouw. Dat alles bracht de Vlaamse christen-democratie in aanvaring met links en met de PSC. Ondertussen was in diverse takken van de V.B. een meer formele mobilisering rond het amnestiethema een feit geworden. In 1951 al had het **Algemeen Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond** via voor-

drachten en een brochure campagne gevoerd. Vanaf 1952 kwam de amnestie-eis ter sprake op de IJzerbedevaart en op het Vlaams Nationaal Zangfeest. Het Verbond van het Vlaams Verzet, in 1954 opgericht, ontpopte zich in volksvergaderingen en publicaties als een van de krachtigste pleitbezorgers van amnestie.

Buitenparlementaire acties waren er ook bij de tegenstanders van een mildering van de repressie-straffen. Naar aanleiding van de vrijlating van **Adriaan van Coppenolle**, rijkswachtcommandant onder de bezetting, en de gratiëring van de ter dood veroordeelde Breendonk-beul Richard de Bodt sloten de verzetsbewegingen in augustus 1952 de rangen in een Comité d'Appel au Pays. Een massabetoging van deze organisatie leidde in september van dat jaar tot de val van de minister van justitie Joseph Pholien.

1958-1965: zoeken naar oplossingen

De verkiezingen van 1 juni 1958 maakten een einde aan een periode van polarisering tussen links en rechts. Er kwam een coalitie tussen christen-democraten en liberalen, onder de leiding van Gaston Eyskens. De regeringsverklaring bevatte een uitdrukkelijke verwijzing naar de repressieproblematiek: "Het vraagstuk van de aan de Staat verschuldigde schadevergoeding zal opgelost worden; de vraagstukken van de burgerlijke epuratie zullen geregeld worden, rekening houdend met de wetsontwerpen en -voorstellen die in de loop van de jongste jaren ingediend werden. De Regering meent dat het haar plicht is gans bijzondere aandacht te wijden aan het geval van de veroordeelden die op het ogenblik der hun ten laste gelegde feiten jonger waren dan 18 jaar en van diegenen die thans ouder zijn dan 70 jaar." Deze passus toont aan dat het klimaat enigszins gewijzigd was. (Tekenen daarvan waren trouwens al onder de vorige regering verschenen: de wet-Edmond Leburton van 24 april 1957 had met betrekking tot de herstelpensioenen voor burgerlijke oorlogsslachtoffers de uitsluiting van collaborateurs enigszins gemilderd. Bovendien was er, in januari 1957, het wetsontwerp van de liberale minister Edmond Lilar dat de gevolgen van de burgerlijke epuratie wilde verzachten.) Onder de christen-democratisch-socialistische regering-Theo Lefèvre-Paul-Henri Spaak (april 1961-mei 1965) ging de dooi verder. Zij stelde in haar regeringsverklaring: "In verband met de oplossing van het vraagstuk van de repressie, zal het wetsontwerp op artikel 123sexies van het Wetboek van Strafrecht aangepast worden. De wetgeving op de administratieve epuratie zal versoepeld worden wat betreft de ontvankelijkheid van de aanvragen tot herziening en het recht op pensioen. De uitsluitingen, bepaald bij artikel 5 van de wetten op de oorlogsschade, zullen gedeeltelijk opgeheven worden voor niet-veroordeelden en licht gestraften." De

belangrijkste verwezenlijking is de wet-Piet Vermeulen van 30 juni 1961 die, op basis van het al eerder vermelde ontwerp-Lilar, het herstel in rechten vergemakkelijkte. De andere plannen van de regering kregen concreet vorm in het ontwerp-Merlot (inzake de oorlogsschade) en -Antoon Spinoy (inzake de pensioenen). Beide projecten sneuvelden echter. Die mislukkingen wezen erop dat de opening in het amnestiedossier van korte duur zou zijn. Ondertussen lag de mobilisering aan Vlaamse zijde niet stil. De regering-Eyskens had hoge verwachtingen gewekt. Toen haar plannen bekend geraakten was er ontgoocheling in Vlaams-nationale kringen. Er kwamen, in 1959, betogingen te Leuven en te Antwerpen. VU-Kamerlid Frans van der Elst diende tussen 1959 en 1962 vier wetsvoorstellen in: een waarin algemene amnestie werd gevraagd, een in verband met de pensioenkwestie en twee met betrekking tot het recht op oorlogsschade. Het afwijzingsfront was minder sterk dan in het begin van de jaren 1950. Immers, tot 1961 waren de liberalen in de regeringsplannen betrokken, nadien de socialisten. Wel trok een betoging, in november 1959 georganiseerd door verzets- en oud-strijdersverenigingen, zowat 15.000 deelnemers.

1966-1975: hevige polarisering

Op tien jaar tijd leggen de voorstanders van een of andere vorm van amnestie in Kamer en Senaat 31 wetsvoorstellen neer: 24 van de VU, 7 van de CVP. Zij gaan over amnestie voor alle collaborateurs of voor bepaalde groepen van veroordeelden en over tal van technische kwesties (oorlogsschade, tuchtstraffen, overlevingspensioenen enzovoort). Kenmerkend voor vele van deze documenten is dat zij pure replica's waren van eerder ingediende wetsvoorstellen. Daardoor was er ook weinig evolutie in de argumentatie. De inoverwegingneming van deze parlementaire initiatieven lokte in deze periode heftige discussies uit. In 1969 werd de inoverwegingneming van een wetsvoorstel-Van der Elst geweigerd. Het was de eerste, maar niet de laatste keer. Ook bij de bespreking van de regeringsverklaring en van de begroting van justitie kwam het rond collaboratie, repressie en amnestie tot felle woordenwisselingen.

De verklaring voor deze stormachtige ontwikkeling ligt grotendeels in de electorale opmars van de VU. Zij vormde nu in beide Kamers een grote fractie en dwong de CVP om in het amnestiedossier meestal front met haar te vormen. Dat wekte dan weer verhoogde weerstand aan de zijde van de tegenstanders.

De propagandisten van amnestie konden ook op massale steun rekenen van de kant van de V.B. Er kwam een stroom van publicaties: de boeken van historicus Karel van Isacker over de zaak-Irma Laplasse, de juridische analyse van J. Lenaerts in het *Rechtskundig Weekblad*, de artikelenreeks van

Arthur de Bruyne over *De Kwade Jaren* en de getuigenisliteratuur van onder anderen **Theo Brouns**, **A. Brouwers**, **Nemrod**, **Lambert Swerts**, **Cotvooghel**. Het was tevens een tijd van betogingen, marsen en voettochten. Er waren nu ook felopgemerkte boodschappen van kerkelijke gezagsdragers, waarin om verzachting van het repressie-*leed* werd gevraagd: de oproep van de Brugse bisschop **Emiel de Smedt** in 1973, van de bisschoppenconferentie in 1974 en van de Antwerpse bisschop **Daem** in hetzelfde jaar. Er kwamen ook herhaaldelijke pleidooien voor verzoening vanwege de bisschoppenconferentie. In dezelfde lijn lagen de oproepen van het Interpastoraal Beraad (1976) en van *Pax Christi* (1978).

De tegenstand kwam vooral tot uiting in het parlement en in de Franstalige media. De Waalse socialisten en liberalen verhardden hun standpunt. Ook de PSC stemde geregeld tegen de inoverwegingneming van amnestievoorstellen. Aan Vlaamse zijde sloten de meeste socialisten en liberalen zich aan bij de *neen*-stemmers. De verzetsbewegingen daarentegen slaagden er niet langer in om op grote schaal te mobiliseren.

1976-1989: tijd voor een doorbraak?

Zoals het vaker in de geschiedenis van de Belgische politiek is gebeurd (de *Koningskwes*tie, de schoolstrijd), kwam ook in het amnestiedossier een opening kort na een periode van hevige tegenstellingen.

In het programma van de regering (van christendemocraten, socialisten, VU en *Front démocratique des Francophones*) dat premier **Leo Tindemans** op 7 juni 1997 in het parlement voorlas, kwam een passus voor die in de jaren daarop nog herhaaldelijk zal terugkeren: "De regering zal maatregelen bestuderen die, met het oog op de pacificatie tussen de gemeenschappen, kunnen bijdragen tot de verzoening tussen alle burgers." Aan de minister van wetenschapsbeleid, de VU'er **Rik Vandekerckhove**, werd de opdracht gegeven een inventaris aan te leggen van wat er nog aan gevolgen van de repressie restte. Deze studie leidde in de zomer van 1978 tot gesprekken tussen Vlamingen en Franstaligen in de regering. Met de crisis rond het *Egmontpact* en het daaropvolgend ontslag van premier **Leo Tindemans** viel deze ontwikkeling evenwel stil.

Een tweede ouverture voltrok zich in de *Vlaamse Raad*. Op 18 februari 1981 besliste het Bureau van de Raad om een werkgroep op te richten die, naast enkele andere opdrachten, een onderzoek zou instellen naar "sommige sociale en menselijke gevolgen van de repressiewetgeving". Het verslag van de werkgroep-**André Bourgeois** was in oktober 1984 voltooid. Dit rapport vulde tot op grote hoogte een lacune die veel te lang alle discussies over maatregelen had bemoeilijkt: het ontbreken van een pre-

cieze, betrouwbare en actuele inventaris van de gevolgen van de repressie. Zeker zo belangrijk was dat via de werkgroep en zijn verslag in Vlaanderen een rustiger dialoog tussen alle partijen (met uitzondering van het Vlaams Blok) mogelijk is geworden.

De derde episode viel in de tweede helft van de jaren 1980. Het scenario vertoonde grote gelijkenis met wat in 1977-1978 gebeurde. In de verklaring waarmee de regering-Wilfried Martens VIII zich in mei 1988 aan het parlement voorstelde, kwam opnieuw de passus voor over maatregelen die tot verzoening moesten leiden. Net als toen maakte de VU nu deel uit van de coalitie. Er werd een interministeriële werkgroep gevormd die concrete initiatieven moest uitwerken. Weer zou deze opening echter zonder gevolgen blijven.

Aan de bijna-doorbraken op regeringsvlak en de evolutie op het niveau van de Vlaamse Raad beantwoordde een gewijzigd klimaat in het parlement en in de V.B. Tussen 1966 en 1975 was er geen jaar voorbijgegaan zonder dat er meerdere amnestievoorstellen in Kamer en Senaat werden neergelegd. Dat veranderde nu: de stroom van voorstellen droogde niet op, maar het debiet daalde aanzienlijk. Wellicht is er van de kant van de VU en de CVP een zekere terughoudendheid aan de dag gelegd om de toenadering tussen de kampen niet in gevaar te brengen. Ook in de V.B. verminderde het ritme van de amnestieacties. Er zijn weliswaar nog de jaarlijkse fakkeltochten, de oproepen tijdens de IJzerbedevaart en het Vlaams Nationaal Zangfeest of bij het naderen van Kerstmis, maar massale mobilisatie bleef achterwege.

Driemaal is een grote stap gezet in de richting van een ontgrendeling van het amnestiedossier. Hoewel slechts eenmaal succes is geboekt – in de werkgroep-Bourgeois – loont het toch de moeite om op zoek te gaan naar een verklaring voor deze ouvertures. Zij ligt deels op het vlak van de Realpolitik. In 1977 hadden de CVP en de Parti Socialiste Belge de VU nodig voor de goedkeuring van het Egmontpact. Dan verscheen het zinnetje over maatregelen en verzoening in de regeringsverklaring. Eens het pact gekelderd was, verdween aan Waals-socialistische zijde de bereidheid om te praten over initiatieven. Begin 1988 moest de VU opnieuw verleid worden. Het is duidelijk: het amnestiethema werd niet zozeer om zijn intrinsieke inhoud op de regeringsagenda geplaatst, maar omdat het instrument kon zijn in de besluitvorming rond andere, als veel belangrijker ervaren dossiers. Toch is deze verklaring niet voldoende. Tussen 1976 en 1989 is het amnestiedebat wel degelijk van toonzetting veranderd. Bij voor- en tegenstanders van collectieve maatregelen is het besef gegroeid dat vergeven niet noodzakelijk vergeten of goedpraten impliceert. Toen dit onderscheid in de geesten doorgedrongen was viel, zeker bij de Vlaamse socialisten en libera-

len, veel van de blokkering weg. Ook in de argumentatie van de meeste pleitbezorgers van maatregelen zijn er inhoudelijke verschuivingen waar te nemen. Er wordt nu gemakkelijker erkend dat de collaboratie fout was. Ook wordt er nog zelden amnestie gevraagd voor alle veroordeelden: voor beulen, verklikkers en mensenjagers is geen pardon mogelijk, zo luidt het nu. Deze ontwikkeling heeft ongetwijfeld een rol gespeeld in het openen van een, zij het meestal onvoltooide, dialoog.

1990-1996: opnieuw verharding

Op 21 juli 1990 verscheen de vraag naar "maatregelen die kunnen bijdragen tot de verzoening tussen alle burgers" voor het eerst in een koninklijke boodschap. Zij werd op 1 februari 1994 herhaald in een toespraak van koning Albert II. In de beide regeringen-Jean-Luc Dehaene is deze oproep in het regeerprogramma opgenomen. Iedere keer hebben deze woorden gezorgd voor de heropleving van een debat dat al een halve eeuw aansleept. De hernieuwde nervositeit was waar te nemen in het parlement. Op enkele jaren tijd werd een twintigtal amnestievoorstellen ingediend, nu hoofdzakelijk door het **Vlaams Blok (VB)**. Herhaaldelijk is de premier geïnterpelleerd. Ook in de media laaiden de emoties weer op, niet het minst naar aanleiding van de herziening van het proces-**Irma Laplasse**.

Ook ontwikkelt zich geleidelijk in alle Vlaamse partijen, met uitzondering van het VB, een consensus rond een regeling die een algemene uitwissing van veroordelingen zou inhouden. De aantrekkelijkheid van deze maatregel ligt in het feit dat hij automatisch is, geen rechterlijke beslissing vereist, zelfs postuum kan plaatsvinden en, wat voor de tegenstanders van zuivere amnestie belangrijk is, wel de boete maar niet de schuld uitveegt. Uitwissing van veroordelingen doet vergeven, niet noodzakelijk vergeten.

Deze ontwikkeling heeft in Vlaanderen geleid tot een verzakelijking van het debat over de naweeën van de repressie. Zij is evenwel niet gevolgd door een gelijkaardige evolutie in Franstalig België. Daar blijven de reacties gekleurd door felle emoties en door de denkbeelden van gisteren. Deels is dat te wijten aan de spraakverwarring. Maatregelen die hierboven zijn opgesomd worden nog steeds met de term amnestie aangeduid en dat wekt aan Franstalige kant wantrouwen. Toch gaat het om meer dan een misverstand. Uit de standpunten van de meeste politici en journalisten valt af te leiden dat een meerderheid van Franstaligen ook gekant blijft tegen regelingen die geen amnestie inhouden, tenminste als de maatregelen van collectieve aard zijn. Daarmee ligt de kern van het debat bloot: in het zuiden van het land is men slechts bereid individuele regelingen te treffen om de nog resterende gevolgen van de repressie op te heffen, in Vlaanderen is een meerderheid te vinden voor algemene maatregelen.

Besluit

Het politieke leven in België loopt over twee sporen. Het vaakst is dat het traject van de consensuspolitiek. Af en toe komt men in een politiek van confrontatie terecht waarbij de tegenstellingen aan scherpte winnen. Maar na verloop van tijd neemt de zoektocht naar pacificatie opnieuw de bovenhand. Dat was zo in de Koningskwestie en in de schoolstrijd. In die zin is het amnestiedossier een afwijkend agendapunt. Hier is, zeker op het nationaal vlak, confrontatie de regel, consensus de uitzondering. De gevolgen zijn bekend. Sinds juni 1961 (de wet-Vermeulen) zijn er geen maatregelen van algemene strekking meer gekomen. Wel waren er nog, vooral via het politiek dienstbetoon, regelingen van individuele dossiers.

Met de gang der jaren verdwijnen de materiële problemen geleidelijk. Maar de herinnering aan het leed dat collaboratie en repressie hebben veroorzaakt, sterft veel langzamer uit.

Amnestie en uitdovende maatregelen: de argumenten van de V.B.

Sinds het einde van de jaren 1950 is er, zoals hierboven wordt aangegeven, in het kader van de V.B. geijverd voor amnestie of voor regelingen die de gevolgen van de repressie kunnen verzachten. De argumenten die daarbij zijn ontwikkeld, kan men in een vijftal categorieën onderbrengen. Er is, ten eerste, herhaaldelijk beweerd dat het derhalve maar redelijk is om de effecten van de repressie weg te werken. Heel vroeg al is er, ten tweede, op gewezen dat amnestiërende maatregelen binnen de Belgische samenleving tot verzoening tussen de tegenstanders uit de bezettingstijd kunnen leiden. Een derde argument houdt een beroep op vergevingsgezindheid in. Vaak wordt dit pleidooi ondersteund door verwijzingen naar andere landen, waaronder de Sovjet-Unie, waar al geruime tijd geleden de oorlogsbladzijde is omgedraaid. Er is, ten vierde, de stelling dat de repressie sociale gevolgen heeft gehad die blijvend wegen op de ex-collaborateurs, hun gezindsleden en zelfs, in sommige gevallen, op hun nabestaanden. Ten slotte is dikwijls gezegd en geschreven dat in de repressie aan Vlaanderen groot onrecht is gedaan. Slechts amnestie kan deze grove onrechtvaardigheid ongedaan maken. Vooral in dit laatste betoog krijgt het amnestiedossier een symbolische dimensie. "Het is geen dossier van pensioenen of van sekwesters," zei VB-député Gerolf Annemans op 11 oktober 1990 in de Kamer. "Het is geaxeerd op het rechtvaardigheidsprincipe en op een fundamentele onvrede met (...) een rechtspraak die (...) altijd een anti-Vlaamse nationale operatie is geweest."

Er zijn bij deze opsomming twee bedenkingen te maken. Slechts het laatste argument is eigen aan Vlaanderen. De andere elementen van het pleidooi zouden in beginsel ook in het zuiden van het land

kunnen worden gebruikt Toch is dit niet gebeurd. Verder valt te vermelden dat er een evolutie is geweest in de mobilisatie van de vijf argumenten. Dat de repressie een onwettelijk karakter had is vooral in de jaren 1950 en 1960 als argument naar voren geschoven. Nadien verdwijnt het uit de pleitredes. Verzoening als grondslag voor maatregelen is als argument pas laat echt doorgebroken. Het verscheen vanaf 1977 in enkele regeringsverklaringen en kreeg een groot gewicht toen eerst koning Boudewijn (in 1990) en later koning Albert II (in 1994) het in een toespraak opnamen. Het beroep op vergevingsgezindheid is jarenlang in de maand december te horen geweest, in een uitdrukkelijke verwijzing naar Kerstmis. Ook bij opmerkelijke verjaardagen (40 jaar koningschap van Boudewijn, 150 jaar België enzovoort) dook dit argument op. Auteurs die wat dieper ingaan op de problematiek van schuld en boete zeggen dat in het amnestiedossier niet het belang van het individu primeert, maar wel het belang van de gemeenschap. Als een stuk verleden de geestelijke gezondheid van een bevolking bedreigt, dan is het – zo luidt de stelling – aangeraden onder dat verleden definitief een streep te trekken. Dat kan echter alleen met succes gebeuren als alle betrokkenen bereid zijn voortaan op een beheerste wijze met de betwiste feiten om te gaan. Die voorwaarde is vooralsnog in België niet vervuld.

Amnestie in de buurlanden

Ook Frankrijk en Nederland kozen na de bevrijding aanvankelijk voor de totale uitstoting van wie met de Duitse bezetter had gecollaboreerd. Vlugger echter dan in België kwamen er juridische en sociale maatregelen, die de reïntegratie van de oud-collaborateurs dienden te vergemakkelijken. Een tweede verschil is dat in beide landen hoofdzakelijk voor collectieve ingrepen is gekozen, terwijl de overheid in België de voorrang heeft gegeven aan individuele dossierbehandeling.

Het Franse parlement stemde tussen augustus 1947 en augustus 1953 drie amnestiewetten. De reikwijdte van de eerste maatregel bleef beperkt. Minderjarigen wie geen zware collaboratie kon aangewreven worden kregen volledige amnestie. Dat gold ook voor ambtenaren die de lichtste tucht-sanctie hadden opgelopen. De tweede amnestiewet kwam vier jaar later. (Ondertussen maakten de Franse presidenten geregeld gebruik van hun recht om gratie te verlenen. Zo werd in 1948 aan meer dan eenderde van de veroordeelden teruggave van politieke rechten verleend.) De wet van 1951 had verstrekkende gevolgen: ex-collaborateurs konden voortaan onder bepaalde voorwaarden genieten van een amnestiewet uit 1938, bedoeld voor misdadigers van gemeen recht, waardoor ze in aanmerking kwamen voor vervroegde of voorwaardelijke vrijlating en voor herstel in rechten. Wel werd nog

In Vlaanderen groeide al snel de gedachte dat niet weinig collaborateurs bewogen werden door overtuiging, ambitie, misleiding of een mengeling daarvan en men kon daar begrip voor opbrengen. Sinds het einde van de jaren 1950 wordt er dan ook in het kader van de brede V.B. geijverd voor amnestie of voor regelingen die de gevolgen van de repressie kunnen verzachten. Voor het Vlaams-nationalisme was amnestie-eis een basis om te komen tot een reorganisatie na de oorlog. (DE STANDAARD/HET NIEUWSBLAD)

steeds een aantal collaborateurs, waaronder verklikkers, uitgesloten. Een derde amnestiewet, in 1953, verwijderde de laatste gevolgen van de repressie en de epuratie. Het verlies van politieke rechten werd voor iedereen afgeschaft en de voorwaarden om in aanmerking te komen voor vroegde vrijlating werden aanzienlijk versoepeld. In de bevolking rees protest. Daarom voegde het parlement aan de wet een artikel toe waarin stond dat de amnestie *ni une réhabilitation, ni une revanche, ni une critique contre la justice de la Liberté* was.

In Nederland kwam er geen amnestiewetgeving in strikte zin. Wel was er een verregaand gratiebeleid. Tussen juli 1947 en juli 1951 werd etappegewijs aan de meeste collaborateurs genade verleend. De eerste golf was bedoeld om de lat wat gelijkter te leggen en de te harde vonnissen uit de beginperiode te milderen. In augustus 1948 leidde de viering van het vijftigjarige ambtsjubileum van koningin Wilhelmina opnieuw tot gratie en strafvermindering voor sommigen. Iets later kregen de jongste en oudste wapendragers collectief genade. In 1951 was er gratie voor alle politieke delinquenten waarvan de gevangenisstraf maximum 15 jaar bedroeg. Ook het herstel in rechten kwam in Nederland vlugger dan in België. Zeker zo belangrijk als het gratiebeleid waren de maatregelen die de Nederlandse overheid

uitwerkte om de collaborateurs actief voor te bereiden op het leven na de straf. In oktober 1945 werd de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten opgericht. Deze niet-gouvernementele instantie had als taak de terugkeer van politieke delinquenten in de maatschappij te bevorderen. Meer dan 300 stafmedewerkers en zowat 20.000 vrijwilligers, aangevonden met behulp van de kerken en sociale organisaties, stonden de politieke delinquenten na hun vrijlating bij. Er was hulp bij gezinshereniging en bij het zoeken naar huisvesting, opvang in doorgangstehuizen, financiële steun, inschakeling in het arbeidsproces, bijstand bij het terugkrijgen van in beslag genomen goederen. Daarnaast zorgde de Stichting ervoor dat de juridische maatregelen (voorwaardelijke vrijlating, eerherstel enzovoort) optimaal benut werden. Bovendien bewerkte zij de media, de politici en de publieke opinie om de gedachte ingang te doen vinden dat collaborateurs 'gewone delinquenten' waren, op wie de klassieke reclassering van toepassing was.

In Frankrijk en Nederland heeft de overheid op actieve wijze gestreefd naar het uitwissen van de gevolgen van de repressie. In België gebeurde dat niet. Toch is de verwerking van het oorlogsverleden in deze buurlanden even problematisch als bij ons. In Frankrijk spreken historici van een ongeneeslijke

neurose. Amnestie is, zo luidt het, *un oubli juridique*, een juridische ingreep die geen verankering heeft gevonden in de maatschappelijke orde. Ook in Nederland duikt de vraag over schuld en boete keer op keer op. Collaboratie en repressie hebben, hier en elders, een trauma veroorzaakt waarvan de gemeenschap slechts zeer langzaam geneest.

LITERATUUR: M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, II, 1933; – ‘Amnestie. Verslag van de vergadering gehouden te Brussel op 6 december 1951’, in *Tijdingen van het Algemeen Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond*, jg. 1, nr. 1 (1952); – ‘Liquidier la répression’, in *La Revue Nouvelle* (1959), p. 33-49; – A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, 1969²; – H. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, I, 1969; – ‘Dossier amnestie en de gevolgen van de repressie’, in *Kultuurleven*, jg. 43, nr. 7 (1976), p. 581-639; – A. Bourgeois, ‘Balans van de repressie en de epuratie’, in *Kultuurleven* (1976), p. 589-598; – R. Derine, *Repressie zonder maat of einde?*, 1978; – L. Huyse en K. Hoflack, ‘Het leven na de straf. De reïntegratie van collaborateurs uit de Tweede Wereldoorlog in België, Nederland en Frankrijk’, in *Panopticon* (1992), p. 429-440; – E. Conan en H. Rousso, *Vichy, un passé qui ne passe pas*, 1994; – P. Romijn, Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van ‘foute’ Nederlanders, 1945-1955, 1989; – L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, II-III, 1985-1989; – L. Huyse, S. Dhondt (e.a.), *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België. 1942-1952*, 1991; – L. Huyse en K. Hoflack, *Onverwerkt verleden. Een naschrift*, 1994; – E. Conan en H. Rousso, *Vichy, un passé qui ne passe pas*, 1994; – B. de Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, 1994; – G. Deneckere, ‘Oudstrijders op de vuist in Brussel. Het amnestieconflict tijdens het interbellum’, in *BTNG*, nr. 3-4 (1995), p. 273-327; – L. Vandeweyer, ‘Amnestie voor oorlogsfeiten. Een probleem van “verzoening” voor de kerk in België?’, in R. Burggraeve en J. de Tavernier (red.), *Terugkeer van de wraak? Een tijd verscheurd tussen revanche, vergelding en verzoening*, 1996, pp. 186-214.

LUC HUYSE: BEGRIPSOMSCHRIJVING; PERIODE NA WO II

LUC VANDEWEYER: PERIODE NA WO I